

ΕΛΕΝΗ ΠΙΤΑΡΗ - ΠΑΓΚΑΛΟΥ

Touching Space

12 Μαρτίου, 2026 - 9 Μαΐου, 2026

Εγκαίνια: Πέμπτη 12 Μαρτίου 2026, 7 - 9μμ

Το έργο της Ελένης Πίταρη-Πάγκαλου (1905-1995) συγκροτεί ένα συνεκτικό και πολυεπίπεδο εικαστικό σύστημα, μέσα στο οποίο σχέδια και ελαιογραφίες διαμορφώνουν ένα ενιαίο, αναγνωρίσιμο σύμπαν. Τα δύο μέσα λειτουργούν συμπληρωματικά, αναδεικνύοντας διακριτές αλλά αλληλένδετες όψεις μιας καλλιτεχνικής πρακτικής με σαφή θεωρητικό προσανατολισμό και ερευνητική συνέπεια. Απόκοσμα τοπία, αιωρούμενες μορφές και σκηνές με αμφίσημη χρονικότητα συγκροτούν ένα εικονογραφικό πεδίο που ενεργοποιεί συμβολικούς και ψυχολογικούς συνειρμούς. Η ζωγραφική επιφάνεια αντιμετωπίζεται ως χώρος συμπύκνωσης εμπειριών και φαντασιακών προβολών, όπου η αναπααραστατική αφετηρία μετασχηματίζεται σε εσωτερικευμένη, στοχαστική αφήγηση.

Γεννημένη στην Κωνσταντινούπολη το 1905 σε εύπορη οικογένεια Ελλήνων της διασποράς, μεγαλώνει σε ένα περιβάλλον όπου η τέχνη, τα ταξίδια και η επαφή με τα ευρωπαϊκά μουσεία αποτελούν αυτονόητο μέρος της καθημερινότητας. Η μετεγκατάσταση της οικογένειας στην Αθήνα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και η εγγραφή της το 1926 στη Σχολή Καλών Τεχνών, σε μια εποχή που τέτοιες επιλογές για μια νεαρή γυναίκα δεν ήταν καθόλου δεδομένες, αποκαλύπτουν ήδη μια προσωπικότητα αποφασισμένη να διεκδικήσει χώρο στο πεδίο της τέχνης. Η σύντομη μαθητεία της κοντά στον Νικόλαο Λύτρα και, κυρίως, η ένταξή της στο εργαστήριο του Κωνσταντίνου Παρθένη το 1929, διαμορφώνουν τις βάσεις μιας γλώσσας που θα ισορροπήσει ανάμεσα στον συμβολισμό, τον εξπρεσιονισμό και τη σταδιακή αποδέσμευση από τη μορφική αναπαράσταση.

Καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο η Πίταρη-Παγκάλου συμμετέχει συστηματικά σε ομαδικές εκθέσεις, παρουσιάζοντας κυρίως ελαιογραφίες – τοπία, νεκρές φύσεις, πορτραίτα και αλληγορικές σκηνές. Η ίδια αντιλαμβάνεται τη στροφή της προς την αφαίρεση ως οργανική εξέλιξη της «Σχολής Παρθένη» και μιλά με αυτοπεποίθηση για τον αυθορμητισμό, την ειλικρίνεια και τη δύναμη του έργου της. Παράλληλα, πραγματοποιεί ατομικές εκθέσεις και συμμετέχει σε σημαντικές διοργανώσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό, γεγονός που μαρτυρεί την αναγνώριση που απολάμβανε στον καλλιτεχνικό της χρόνο.

Ωστόσο, το πιο ριζοσπαστικό και προσωπικό της σώμα δουλειάς φαίνεται να αναδύεται τη δεκαετία του 1960 και του 1970 μέσα από τα ασπρόμαυρα σχέδια με μελάνι σε χαρτί. Πρόκειται για έργα που λειτουργούν σαν εσωτερικοί χάρτες: φαντασιακοί χώροι, υβριδικές μορφές και επαναλαμβανόμενα μοτίβα οργανώνονται σε συνθέσεις υψηλής έντασης. Η επιφάνεια ενεργοποιείται στο σύνολό της, δημιουργώντας εικόνες που ισορροπούν ανάμεσα στον έλεγχο και τον αυθορμητισμό. Η πυκνή κάλυψη της επιφάνειας, στο όριο του horror vacui, υποδηλώνει μια εμμονική ανάγκη καταγραφής, σαν η καλλιτέχνης να προσπαθεί να συγκρατήσει κάτι που διαρκώς διαφεύγει. Τα σχέδια αυτής της περιόδου

THE BREEDER

αποτελούν κομβικό κεφάλαιο της πρακτικής της και συμπυκνώνουν με καθαρότητα το εικαστικό της λεξιλόγιο.

Οι ελαιογραφίες που παρουσιάζονται συνομιλούν άμεσα με τα σχέδια αυτά. Με θολό, διάχυτο φως και απροσδιόριστες προοπτικές, μοιάζουν να μεταφέρουν στο πεδίο του χρώματος την ίδια μεταφυσική ανησυχία: το τοπίο δεν είναι τόπος αλλά ψυχική κατάσταση, ένας ενδιαμέσος χώρος όπου η ύλη γίνεται φορέας ενέργειας και μνήμης.

Στα περισσότερα έργα κυριαρχεί συχνά μια κεντρική πηγή φωτός – ένας δίσκος, ένας ήλιος, ένας σπειροειδής πυρήνας – που λειτουργεί ταυτόχρονα ως εστία της σύνθεσης και ως μεταφυσικό ορόσημο. Γύρω του οργανώνονται ρευστές μορφές, άλλοτε ανθρωπόμορφες και άλλοτε άυλες, σαν ίχνη παρουσιών που αναδύονται μέσα από το χρώμα και αμέσως μετά διαλύονται. Η αίσθηση του φουτουριστικού εδώ δεν προκύπτει από τεχνολογικές αναφορές, αλλά από μια κοσμολογική φαντασία: οι πίνακες μοιάζουν να απεικονίζουν τοπία ενός άλλου χρόνου ή ενός άλλου σύμπαντος, όπου η ανθρώπινη μορφή έχει μετασχηματιστεί σε ενέργεια.

Παράλληλα, τόσο στα σχέδια όσο και στις ελαιογραφίες, η έμφαση στον κύκλο, στη συμμετρία και στην επανάληψη παραπέμπει σε τελετουργικές δομές και αρχέγονες αφηγήσεις. Οι μορφές μοιάζουν συχνά να υψώνουν τα χέρια, να προσφέρουν, να επικαλούνται ή να μεταμορφώνονται, σαν να συμμετέχουν σε μια συλλογική, σχεδόν κοσμική τελετουργία. Μέσα σε αυτή τη σοβαρότητα παρεισφρέει ένα λεπτό, υπόγειο χιούμορ: οι φιγούρες ελαφρώς αδέξιες ή υπερτονισμένες, που υπονομεύουν διακριτικά κάθε μεταφυσική μεγαλοπρέπεια, αποφορτίζουν τη σκηνή και προσδίδουν στο έργο μια απρόσμενη τρυφερότητα, που ισορροπεί ανάμεσα στο μυσταγωγικό και το ανθρώπινο.

Η παρούσα έκθεση στη The Breeder, σε συνέχεια της ατομικής παρουσίασης των σχεδίων της Ελένης Πίταρη-Παγκάλου στο ΕΜΣΤ το 2024, λειτουργεί ως στοχευμένη επαναγνωριμία με την καλλιτεχνική της πρακτική που κινήθηκε πέρα από τις κυρίαρχες αφηγήσεις της νεοελληνικής τέχνης. Μέσα από τη συμπυκνωμένη αυτή παρουσίαση, αναδεικνύεται μια δημιουργός με σαφή καλλιτεχνική ταυτότητα, αυτόνομο και συνεκτικό έργο, της οποίας η συμβολή μπορεί πλέον να επανενταχθεί με αξιώσεις στον ευρύτερο χάρτη της ελληνικής μοντέρνας ζωγραφικής.

Κείμενο: Άννα Μυκονιάτη, Ιστορικός Τέχνης- Επιμελήτρια ΕΜΣΤ.

Η **Ελένη Πίταρη - Παγκάλου** (Κωνσταντινούπολη, 1905 - Αθήνα, 1995) σπούδασε στην Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας, στα εργαστήρια του Νικόλαου Λύτρα και του Κωνσταντίνου Παρθένη. Από το 1939 συμμετέχει συστηματικά σε ομαδικές εκθέσεις καλλιτεχνικών συλλογικοτήτων και σωματείων στην Αθήνα, καθώς και σε σειρά Πανελληνίων εκθέσεων στο Ζάππειο (1939 - 1975).

Το 1963 συμμετέχει στην ελληνική εκπροσώπηση στην 7η Μπιενάλε του Σάο Πάολο και στην 5η Μπιενάλε Μεσογειακών Χωρών στη Αλεξάνδρεια.

Το 1950, παρουσίασε την πρώτη της ατομική έκθεση στην Αθήνα, στη Γκαλερί Ζαχαρίου. Περισσότερες ατομικές εκθέσεις διοργανώθηκαν από τη Γκαλερί Νέες Μόρφες (1959, 1963) και τη Medusa Art Gallery στη Ρώμη (1963). Το 1995, απεβίωσε ειρηνικά στο σπίτι της στην Αθήνα.

Το 2024 πραγματοποιήθηκε ατομική έκθεση με τα σχέδια της με μελάνι σε χαρτί στο ΕΜΣΤ - Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, σε επιμέλεια της Άννας Μυκονιάτη, στο πλαίσιο του εκθεσιακού προγράμματος «Και αν οι γυναίκες κυβερνούσαν τον κόσμο;», επανασυνδέοντας τη δουλειά της με τη σύγχρονη καλλιτεχνική σκηνή της Αθήνας.